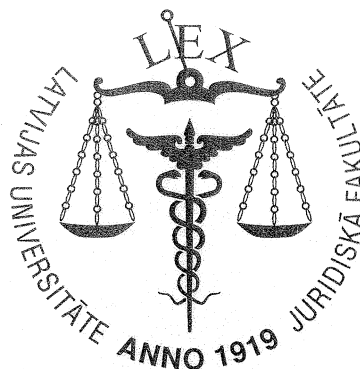

The 5th International Scientific Conference of
the University of Latvia
Dedicated to the 95th Anniversary of the Faculty of
Law of the University of Latvia

Jurisprudence and Culture: Past Lessons and Future Challenges

Riga 10–11 November, 2014

Latvijas Universitātes 5. starptautiskā zinātniskā konference, veltīta
Latvijas Universitātes Juridiskās fakultātes 95. gadadienai

Jurisprudence un kultūra: pagātnes mācības un nākotnes izaicinājumi

Rīga, 2014. gada 10.–11. novembris

University of Latvia, Raiņa Blvd. 19, Riga | Latvijas Universitāte, Raiņa bulvāris 19, Riga

Maija Tipaine, Mg. iur.

Law firm Raidla Lejiņš & Norcous, Latvia /

Zvērinātu advokātu birojs Raidla Lejiņš & Norcous, Latvija

ŠĶĪRĒJTIESNEŠU SERTIFIKĀCIJAS IETEKME UZ ŠĶĪRĒJTIESAS PROCESA KVALITĀTI

THE EFFECT OF ARBITRATOR CERTIFICATION ON THE QUALITY OF ARBITRATION PROCESS

Summary

The Draft of the Arbitration Act approved by the Cabinet of Ministers of the Republic of Latvia provides for a compulsory certification procedure for arbitrators serving in institutional arbitration proceedings. Such certification is expected to restore the trust in arbitration in Latvia, which has been lost during the last two decades. The article discusses the limitation to the freedom to choose arbitrators imposed by the certification requirement and suggests alternative solutions.

Keywords: requirements for the arbitrators, freedom to choose arbitrators, dispute settlement by means of arbitration.

Atslēgvārdi: prasības šķīrētienesnešu kandidātiem, tiesības izvēlēties šķīrētienesnešus, strīdu izskatīšana šķīrētiesā.

2013. gada 5. novembrī Ministru kabinetā tika atbalstīts Šķīrētienes likuma projekts¹ (turpmāk – Likumprojekts), kas, cita starpā, paredz šķīrētienesnešu, kas skata strīdus saskaņā ar pastāvīgo šķīrētienes institūciju reglamentiem, sertifikāciju. Likumprojektā noteikts, ka institūciju, kura organizēs šķīrētienesnešu apmācības un izstrādās kvalifikācijas eksāmena jautājumus, kā arī lems par apmācību maksu un kārtību, kādā citas personas var tikt pielīdzinātas sertificētam šķīrētienesnesim, noteiks Ministru kabinets. Kvalifikācijas eksāmena komisijā būs divi Tieslietu ministrijas pārstāvji, divi rajona (pilsētas) tiesas tiesneši un viens augstskolas akadēmiskā personāla pārstāvis. Likumprojektā noteikts, ka šķīrētienesneša sertifikāts tiks izdots uz 5 gadiem, bet pēc tam būs jāveic resertifikācija.

Šādas sertifikācijas nepieciešamība Likumprojekta anotācijā² tiek pamatota ar vēlmi uzlabot šķīrētienes reputāciju un sabiedrības uzticību šķīrētiesām, un jo īpaši tas ir nepieciešams tāpēc, ka aizvien biežāk tiek kritizēta šķīrētienes darbība un

¹ Šķīrētienes likums: likumprojekts. Pieejams: http://www.mk.gov.lv/doc/2005/TMLik_111113_skirejties.1311.doc [aplūkots 2014. gada 1. augustā].

² Likumprojekta "Šķīrētienes likums" sākotnējās ietekmes novērtējuma ziņojums (anotācija). Pieejams: http://www.mk.gov.lv/doc/2005/TMAnot_121113_skirejties.1311.doc [aplūkots 2014. gada 1. augustā].

pieņemto spriedumu kvalitāte, kā arī ik gadu pieaugošais šķirējtiesu skaits, pienācīga regulējuma trūkums grauj uzticību šķirējtiesu institūtam kā alternatīvai valsts tiesām strīdu izšķiršanā.

Lai arī Ministru kabinets vēl nav izraudzījis institūciju, kura organizēs apmācības un izstrādās sertifikācijas eksāmena jautājumus, turklāt maz ticams, ka Saeima līdz vēlēšanām pieņems jauno Šķirējtiesu likumu, ir apšaubāms, vai Likumprojektā paredzētā šķirējtiesnešu sertifikācija ļautu sasniegt iecerētos rezultātus.

Šķirējtiesas spriedumu kvalitāte

Šķirējtiesa ir alternatīva strīdu risināšanai valsts tiesās. Šķirējtiesas sprieduma izpildes stadijā mijiedarbība starp šķirējtiesām un valsts tiesām notiek vien gadījumos, kad puse, pret kuru vērsts šķirējtiesas spriedums, atsakās to izpildīt labprātīgi. Tikai tad, lai izpildītu šķirējtiesas nolemto piespiedu kārtā, valsts tiesām tiek lūgts izdot izpildu rakstu.

Izsmelošs pamatojumu saraksts, pēc kuriem valsts tiesa var atteikt izdot izpildu rakstu, ir ietverts Civilprocesa likuma³ 536. pantā. Viens no būtiskākajiem atteikuma pamatiem, kas varētu arī tikt atzīts par nozīmīgāko šķirējtiesas reputācijas iedragātāju un ir svarīgs iemesls tam, ka sabiedrība zaudē uzticību šķirējtiesām, ir Civilprocesa likuma 536. panta pirmās daļas 6. punktā ietvertie šķirējtiesas procesā pieļautie pārkāpumi, proti, ka *šķirējtiesnesis neatbilst [Civilprocesa] likuma 497. panta otrās daļas prasībām, šķirējtiesa netika izveidota vai šķirējtiesas process nenotika atbilstoši šķirējtiesas līguma vai [Civilprocesa] likuma D daļas noteikumiem*. Par šādiem iemesliem jo īpaši būtu uzskatāmi sabiedrībā plašu rezonansi guvušie un arī tiesu praksē vērtētie gadījumi, kad šķirējtiesas sastāvs nav bijis neitrāls un objektīvs. Turklāt īpašu rūgtumu tas ir radījis situācijās, kad ar kādu no pusēm ir saistīts, piemēram, šķirējtiesas institūcijas dibinātājs vai priekšsēdētājs, bet tiešu otras strīda puses saistību ar kādu konkrētu šķirējtiesnesi pierādīt neizdodas. Līdzīgi ir situācijās, kad vienas puses pārstāvji praktizē tajās pašās telpās, kurās reģistrēta strīdu izskatošā šķirējtiesas institūcija. Savukārt šķirējtiesnešu neorientēšanās procesuālajās finēsēs ir salīdzinoši rets iemesls atteikumam izdot izpildu rakstu par šķirējtiesas spriedumu un noteikti nebūtu uzskatāms par būtiskāko šķirējtiesu reputāciju graujošo apstākli. Gluži otrādi, aprakstītajos gadījumos šķirējtiesneši lieliski orientējušies civilprocesuālajās niansēs, un sertifikācijas eksāmena nokārtošana diez vai radītu tiem problēmas.

Nosakot sertifikācijas prasības šķirējtiesnešiem, kas tiktu izvēlēti skatīt strīdus saskaņā ar pastāvīgo šķirējtiesu institūciju reglamentiem, tiktu pārbaudītas šo personu zināšanas, taču ne godaprāts, līdz ar to maz ticams, ka tas jebkādi uzlabotu šķirējtiesas reputāciju.

³ Civilprocesa likums: Latvijas Republikas likums. Latvijas Vēstnesis, 1998. 3. novembris, Nr. 326/330 (1387/1391), Ziņotājs, 1998. 3. decembris, Nr. 23. Pieejams: <http://likumi.lv/doc.php?id=50500> [aplūkots 2014. gada 1. augustā].

Izvēles brīvības būtisks ierobežojums

Šķīrējtiesa kā strīdu risināšanas veids ir domāts komersantiem, kuriem uzņēmējdarbībā ir jābūt gana apķērigiem un modriem. Tieši šī iemesla dēļ likumdevēji visā pasaulē veido īpaši saudzējošu normatīvo regulējumu patērētājiem, bet komersantiem pašiem ir jābūt spējīgiem aizsargāt savas intereses, savstarpēji sacenšoties. Strīdu izskatīšana šķīrējtiesā nodrošina komersantiem tik nepieciešamo strīdu izskatīšanas ātrumu un ļauj pusēm pašām izvēlēties savu "tiesnesi". Šķīrējtiesneša izvēli var ietekmēt visdažādākie apsvērumi – gan šķīrējtiesneša specializācija un pieredze, gan gluži pretēji – šķīrējtiesneša nekompetence vai diplomātijas spēju trūkums, kas vēlāk var kalpot par pamatu atteikumam izdot izpildrakstu par šķīrējtiesas spriedumu. Šī iemesla dēļ pušu izvēles brīvībai ir jābūt maksimāli plašai un neierobežotai, bet likumdevējam būtu jāatturas no jebkādu ierobežojumu noteikšanas, lai arī tie būtu labu nodomu vadīti.

Prasība šķīrējtiesnešiem iziet apmācības un kārtot sertifikācijas eksāmenu ir atzīstama par tādu ierobežojumu, kas ievērojami sašaurina pušu izvēles brīvību. Turklāt, ja reiz komersanti ir izraudzījušies par šķīrējtiesnešiem personas, kas nav spējīgas šķīrējtiesas procesu novadīt atbilstoši likuma prasībām un sagatavot kvalitatīvu šķīrējtiesas spriedumu, tad pašiem komersantiem ir jāuzņemas atbildība par šāda lēmuma sekām.

Likumprojekts sertifikācijas prasības izvirza tikai tiem šķīrējtiesnešiem, kuri skatītu strīdus saskaņā ar pastāvīgo šķīrējtiesu institūciju reglamentiem. Tomēr, ņemot vērā, ka Likumprojekts paredz saglabāt ierobežojumu valsts tiesā lūgt izpildu rakstu tikai par tādu šķīrējtiesas spriedumu, kas pieņemts saskaņā ar pastāvīgās šķīrējtiesas institūcijas reglamentu, bet ne *ad hoc* šķīrējtiesās, šāds ierobežojums faktiski aptvers visus šķīrējtiesas procesus, par kuru spriedumiem var tikt prasīts izdot izpildu rakstu vispārējās jurisdikcijas tiesā. Turklāt sertifikācijas prasība Likumprojektā tiek izvirzīta šķīrējtiesnešiem ne tikai nacionālajos šķīrējtiesas procesos, bet visos, t. i., arī starptautiskajos šķīrējtiesas procesos.

Neierobežota pušu izvēle ir galvenais priekšnosacījums, lai puses (un attiecīgi arī sabiedrība) uzticētos šķīrējtiesām, tomēr sertifikācijas prasība būtiski sašaurinās izvēles iespējas, kā rezultātā uzticība var tikt zaudēta vēl vairāk.

Pirmkārt, Likumprojekts paredz, ka Ministru kabinets noteiks *kārtību, kādā citas personas var tikt pielīdzinātas sertificētam šķīrējtiesnesim*. Šobrīd būtu pārāgri minēt, uz cik plašu pretendentu loku šāds pielīdzināšanas process attieksies, tomēr tam, no vienas puses, būtu jābūt maksimāli plašam, lai sertificēto šķīrējtiesnešu sarakstā tiktu iekļauts pēc iespējas vairāk personu, bet, no otras puses, ir jānodrošina kvalitātes kritēriju izpilde – pretējā gadījumā šādam sarakstam zūd jēga.

Otrkārt, ja puses vēlētos par šķīrējtiesnesi izvēlēties personu, kurai nav iepriekšējas pieredzes šķīrējtiesu jomā, un nebūtu sagaidāms, ka kāds paredzamā nākotnē šo personu atkārtoti izraudzīsies par šķīrējtiesnesi, sertifikāta neesamība atturēs puses izvēlēties šādu kandidātu un arī kandidāts atteiksies kārtot sertifikācijas eksāmenu. Tādējādi no iespējamo pretendentu loka tiks izslēgti tādi savas nozares profesionāļi, kuru speciālās zināšanas varētu būt lieti noderīgas konkrētā strīda atrisināšanai, kā, piemēram, grāmatveži, būvniecības speciālisti, loģistikas speciālisti utt.

Treškārt, sertifikācijas prasība no pretendentu loka izslēgt ārvalstu speciālistus, kuri sertifikācijas apmācības iziešanu un eksāmena kārtošānu, visticamāk, uzskatīs par nesamērīgu un neizpildāmu priekšnosacījumu šķīrējtiesneša pienākumu veikšanai. Ārvalstu speciālistus kā šķīrējtiesnešus bieži izvēlas tieši ārvalstīs dibinātās sabiedrības, tādējādi nodrošinot, ka šķīrējtiesas sastāvā ir ne tikai vietējie speciālisti, bet arī, piemēram, pārstāvis no otra līgumslēdzēja valsts. Turklāt, pat ja šķīrējtiesas process notiek Latvijā, strīdam var būt piemērojamas ārvalsts tiesību materiālās normas vai arī puses var vienoties, ka šķīrējtiesas process notiek svešvalodā, kuru nepārvalda sertificētie šķīrējtiesneši, šādos gadījumos iespēja izvēlēties ārvalsts speciālistu pusēm ir jo īpaši svarīga, taču tā tiks liegta.

Un, visbeidzot, pat ja pušu izraudzītais kandidāts piekristu iziet apmācības un kārtot sertifikācijas eksāmenu, būtiski ir nodrošināt, lai sertifikāts tiktu izsniegts maksimāli ātri. Šobrīd Likumprojektā noteikts, ka sertifikācijas komisija eksāmenu organizē ne retāk kā reizi gadā, tādējādi, ja eksāmens nenotiks biežāk, maz ticams, ka kāda no pusēm būs gatava gaidīt, līdz izraudzītais šķīrējtiesneša kandidāts sekmīgi nokārto sertifikāciju un būs gatavs uzņemties veikt šķīrējtiesneša pienākumus. Tas padarītu šķīrējtiesas procesu par lēnu un neefektīvu strīdu risināšanas veidu, tāpēc puses būtu spiestas izraudzīties šķīrējtiesnešus tikai no jau sertificēto šķīrējtiesnešu saraksta, nevis meklēt piemērotāko kandidātu ārpus tā.

Tādējādi, un jo īpaši ņemot vērā to, ka Likumprojekts arī turpmāk neplāno liegt pastāvīgās šķīrējtiesas institūcijām veidot pusēm saistošus šķīrējtiesnešu kandidātu sarakstus, atzīstams, ka papildus šķīrējtiesnešiem izvirzītā sertifikācijas prasība pušu izvēles iespējas sašaurinās vēl vairāk un nevar tikt atzīta par samērīgu.

Šķīrējtiesnešu kvalifikācijas celšanas iespējamie risinājumi

Ņemot vērā, ka šķīrējtiesas ir privāttiesisks strīdu risināšanas veids, par savu kvalifikāciju katram šķīrējtiesneša kandidātam ir jāatbild pašam. Daudzās valstīs šķīrējtiesnešu kandidāti ir nodibinājuši nevalstiskās organizācijās, kas nodarbojas ar apmācību un kvalifikācijas eksāmenu organizēšanu. Dalība šādā organizācijā ir kā papildu kvalitātes zīme, ar ko šķīrējtiesnesis cenšas piesaistīt strīda puses, cenšoties pārliecināt par savām zināšanām un iemaņām.

Viens no pasaulē zināmākajiem ir Karaliskais Šķīrējtiesnešu institūts,⁴ kurā ir apvienojušies vairāk nekā 13 tūkstoši biedru no visas pasaules, tai skaitā Latvijas, un kurš saviem biedriem organizē augstas klases mācības ne tikai šķīrējtiesas, bet arī mediācijas, sarunu vešanas, dokumentu izstrādāšanas u. c. jautājumos. Dalība šajā organizācijā un tās organizētajās mācībās ir brīvprātīga.

Ari lielākās starptautisko šķīrējtiesu institūcijas ir izveidojušas asociācijas, kas nodarbojas ar apmācību organizēšanu tām personām, kas vēlas tikt izraudzītas par šķīrējtiesnešiem un izšķirt strīdus saskaņā ar attiecīgās institūcijas reglamentu. Dalība šādās organizācijās un apmācībās ir brīvprātīga un nav priekšnosacījums personas iecelšanai par šķīrējtiesnesi.

⁴ The Chartered Institute of Arbitrators. Pieejams: <http://www.ciarb.org/about/>

Līdzīgs risinājums būtu piemērots arī Latvijai, proti, kāda no nevalstiskajām organizācijām varētu uzņemties organizēt apmācības personām, kas vēlas kļūt par šķīrējtiesnešiem, tomēr šādām apmācībām ir jābūt balstītām uz brīvprātības principu, un pušu tiesības izvēlēties šķīrējtiesnesi nevar tikt ierobežotas tikai ar kandidātiem, kas izgājuši šādas apmācības.

Iespējamās alternatīvas šķīrējtiesnešu sertifikācijai

Efektīvāk šķīrējtiesas procesa kvalitāte var tikt uzlabota, nevis nosakot obligātu šķīrējtiesnešu sertifikāciju, bet pastiprinot gan vispārējās jurisdikcijas tiesu, gan strīda pušu kontroli pār šķīrējtiesām.

Kā jau 2005. gadā norādīja Satversmes tiesa,⁵ var šaubīties par to, vai Latvija pastāvošais šķīrējtiesu kontroles modelis, kad kontrole ir koncentrēta tikai izpildu raksta izdošanas stadijā, ir optimāla. Pasaulē atzītais UNCITRAL Starptautiskās komercšķīrējtiesas parauglikums,⁶ kura efektivitāti un pārdomātību atzinusi arī Satversmes tiesa, paredz valsts tiesu iesaistišanos šķīrējtiesas procesa kontrolēšanā daudz biežāk, piemēram, pārvērtējot pamatu pieteiktajiem šķīrējtiesnešu noraidījumiem vai lēmumiem par jurisdikciju. Tādējādi būtiskākie šķīrējtiesnešu pieņemtie lēmumi tiek pārvērtēti un valsts tiesa netieši sniedz savu vērtējumu par šķīrējtiesnešu darba kvalitāti šķīrējtiesas procesa gaitā, nevis tikai izpildu raksta izdošanas stadijā.

Turklāt šķīrējtiesneši par lietas izskatīšanu saņem atlīdzību un tādējādi var tikt atzīti par pakalpojuma sniedzējiem Civillikuma izpratnē. Šī pakalpojuma saņēmēji ir tiesīgi prasīt, lai pakalpojums tiktu sniegts atbilstošā kvalitātē. Iespēja celt prasību pret šķīrējtiesas sastāvu par nekvalitatīvi sniegtu pakalpojumu rezultātā nodarīto zaudējumu atlīdzināšanu uzlabotu šķīrējtiesas procesa kvalitāti, jo šķīrējtiesneši daudz uzmanīgāk vadītu šķīrējtiesas procesu un sastādītu šķīrējtiesas spriedumu. Šādu prasību kontekstā gan būtu rūpīgi jāapsver, vai tādēļ, lai izslēgtu jebkādu ietekmi uz šķīrējtiesnešiem, būtu pieļaujams celt prasību par visa veida zaudējumu atlīdzināšanu vai arī tikai tiešo zaudējumu atlīdzināšanu (šķīrējtiesnešu honorārs).

Secinājumi

Lai arī Likumprojekta autori ir izstrādājuši šķīrējtiesnešu sertifikācijas kārtību, labu nodomu vadīti, sagaidāms, ka šķīrējtiesnešu sertifikācija nesasnies izvirzītos mērķus – neuzlabos šķīrējtiesu reputāciju un neatjaunos sabiedrības uzticēšanos šķīrējtiesai. Gluži otrādi, ierobežojot pušu tiesības brīvi izvēlēties šķīrējtiesnešus, t. i., atļaujot šķīrējtiesnešus izvēlēties tikai no sertificēto šķīrējtiesnešu saraksta, uzticība šķīrējtiesām tiks iedragāta vēl vairāk.

⁵ Satversmes tiesas 2005. gada 17. janvāra spriedums lietā Nr. 2004-10-01, 9.1. rindkopa, 10. lpp. Pieejams: <http://www.satv.ties.gov.lv/upload/2004-10-01.rtf> [aplūkots 2014. gada 1. augustā].

⁶ UNCITRAL Model Law on International Commercial Arbitration. Pieejams: http://www.uncitral.org/pdf/english/texts/arbitration/ml-arb/07-86998_Ebook.pdf [aplūkots 2014. gada 1. augustā].

Turklāt, lai arī šķīrējtiesnešu kvalifikācijas celšanas jautājumi ir būtiski un dotu ieguldījumu šķīrējtiesas spriedumu kvalitātes uzlabošanai, šķīrējtiesnešu kvalifikācijas celšana būtu jāveic pašiem šķīrējtiesnešiem, iespējams, ar nevalstisko organizāciju starpniecību.

Tādējādi, ņemot vērā, ka šķīrējtiesnešu sertificēšana ierobežotu pušu tiesības izvēlēties strīdam atbilstošāko šķīrējtiesnesi, šķīrējtiesnešu sertifikācija nebūtu nosakāma šķīrējtiesas procesu regulējošajos normatīvajos aktos kā obligāta prasība šķīrējtiesnešiem. Ieguldījumu šķīrējtiesu reputācijas atjaunošanā varētu sniegt, piemēram, pastiprināta valsts tiesu kontrole pār šķīrējtiesu procesiem, kas prasītu šķīrējtiesnešiem attiekties pret šķīrējtiesas procesa organizēšanu un šķīrējtiesas sprieduma sastādīšanu ar īpašu rūpību, vai arī iespēja vērsties ar zaudējumu prasību pret šķīrējtiesnešiem, kas savu darbu veikuši nekvalitatīvi.

BIBLIOGRĀFIJA

Civilprocesa likums: Latvijas Republikas likums. Latvijas Vēstnesis, 1998. 3. novembris, Nr. 326/330 (1387/1391), Ziņotājs, 1998. 3. decembris, Nr. 23.

Šķīrējtiesu likums: likumprojekts. Pieejams: http://www.mk.gov.lv/doc/2005/TMLik_111113_skirejties.1311.doc [aplūkots 2014. gada 1. augustā].

Latvijas Republikas Satversmes tiesas 2005. gada 17. janvāra spriedums lietā Nr. 2004-10-01. Pieejams: <http://www.satv.tiesa.gov.lv/upload/2004-10-01.rtf> [aplūkots 2014. gada 1. augustā].

Likumprojekta "Šķīrējtiesu likums" sākotnējās ietekmes novērtējuma ziņojums (anotācija). Pieejams: http://www.mk.gov.lv/doc/2005/TMAnot_121113_skirejties.1311.doc [aplūkots 2014. gada 1. augustā].

UNCITRAL Model Law on International Commercial Arbitration. Pieejams: http://www.uncitral.org/pdf/english/texts/arbitration/ml-arb/07-86998_Ebook.pdf [aplūkots 2014. gada 1. augustā].